

A hatodik fejezet a *Rituális étkezés és étkezési előírások Kínában* címet viseli. Kezdetül nagy szerepet játszott a kínai kultúrában a rituális lakoma: „az étel elkészítése, elfogyasztása, megosztása a közösség tagjaival és a (...) szellemvilágnak történő felajánlása nagy horderejű szakrális gesztus volt”. (177. o.) Pap Melinda e különleges étkezések ókori forrásait tárja elénk: az írásos emlékeket és a régészeti leleteket egyaránt vizsgálja „Rituális étkezés az ókori Kínában” című tanulmányában. A Shang-kori jóslócsontok és bronzedények feliratait után a Nyugati Zhou-korban keletkezett *Dalok* könyvének 209. versének segítségével igyekszik képet alkotni a lakoma lényegi elemeiről és funkciójáról. „Gabona nélkül a hegyen. Egy sajátos étkezési előírás a vallásos taoizmusban” – ez a címe Kósa Gábor írásának, amely a tulajdonképpeni konferenciakötet utolsó darabja. Az ún. filozófiai és vallásos taoizmus számára is fontos a halhatatlanság kultusza, amelyet egy ókori szöveg a hegyekbe való elvonulással azonosít. A tanulmány a hegyek, a gabonafélék és a „három halálhozó” kapcsolatát boncolgatja, miközben nagy hangsúlyt fektet a taoista étkezési előírásokra, különös tekintettel a legsajátosabb tabura, a gabonafogyasztás tilalmára.

A *Convivium* „bónusztanulmánya” Gaál Balázs *Vegetarianizmus és nem-ártás az ókori Indiában. Keleti és nyugati perspektívák* című munkája. Eredendően a szerző indológia szakos szakdolgozata volt, azonban „kivételes alaposága” révén – amelyet a szerkesztői előszó is kiemel – méltó „ráadása” a kötetben felvonultatott tanulmányoknak. Miután ismerteti az *ahimsāra* (nem-ártás) vonatkozó modernkori elméleteket, az indiai vegetarizmus „nyugati megítélését” tükröző ókori görög szövegeket veszi sorra Hérodotosztól Onésikritoson és Megasthenésen át a tyanaei Apollóniosig. Ezt követően Ásoka ediktumainak a témához kapcsolódó passzusait elemzi, az eredeti, prákrit nyelvű feliratokat és azok Kandahār-óvárosban talált görög nyelvű fordításait is vizsgálva (a szövegeket magyarul is közli a függelékben). Az ediktumokat a keleti és nyugati kultúrák metszéspontjában létrejött szövegeként értelmezve rámutat: az antik görög és az indiai gondolkodás korántsem állt távol egymástól e tekintetben, amennyiben mindkét kultúrának fontos volt a

„nem-ártás”, az élőlények iránti tisztelet, amelyet csak felerősítettek a hellenisztikus korban megélenkülő kapcsolatok.

„Testünk és környezete között egyik legfontosabb kapocs minden bizonynyal az élelem.” Hogy Szent-Györgyi Albert szavai nemcsak praktikus, biológiai, de szakrális értelemben is igazak, jól példázza ez a kötet. A tanulmányok sokféle módon közelítik meg és mutatják be egy-egy vallás étkezési előírásait. A szerzők minden esetben az adott terület szakértői, amely a tudományos színvonalat is biztosítja. Minden tanulmány bőséges szakirodalmat vonultat fel, ami segíthet az olvasónak elmélyülni egy-egy témában – kár, hogy nem egységes a bibliográfia kialakítása (az első fejezet anyagát még külön irodalomjegyzék tartalmazza, a továbbiakban a lábjegyzetekben találunk pontos hivatkozásokat). A Hagion-sorozat darabjait tankönyvnek is szánják a készítők. Nem tudom, diákként szívesen használnám-e, mivel annak az egységes szemléletnek, amelyet egy tankönyvtől várok, már csak műfaja miatt sem tud megfelelni. Az viszont tagadhatatlan, hogy „ajánlott olvasmányként” jócskán bővítette vallástudományi ismereteimet. Úgy hiszem, a felvonultatott témák és a különféle, gyakran a megszokottól eltérő megközelítési módok sokaknak szolgálhatnak érdekes és hasznos tanulságokkal. Jó étvágyat hozzá!

Peszlen Dóra

Jegyzetek

- 1 A kötet minden szövege elérhető az interneten, az ELTE BTK Vallástudományi Központ honlapján is: <http://vallastudomany.elte.hu/content/αγ10ν-2---convivium>
- 2 „Az ember az, amit megeszik.”

Conversio. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2011. szeptember 22–23-án tartott vallástudományi konferencia előadásai. Szerk. Déri Balázs. ELTE BTK Vallástudományi Központ, Budapest, 2013, 591 oldal.¹

Áttérés, megtérés, betérés, kitérés – sorolhatnánk tovább azokat a magyar kifejezéseket, amelyekkel a fordítók általában megkísérik lefedni a *conversio* jelentéstartamát. A fordítás interpretáció; ez ebben az esetben különösen igaz. A *conversio*-t lehetetlen magyarítani anélkül, hogy egyidejűleg elhelyeznénk egy földrajzi és gondolati térképen, illetve időszívon.² Az egyes íráskötetbeli elhelyezése nagyrészt a konferencia szekcióit követi, így részben tematikus (hittérítés, hitehagyás, vallási megújulás), részben vallások szerinti (iszlám, korai kereszténység). A *conversio* a vallás felvétele, annak elhagyása, vagy áttérés egy másik vallásra. Történhet vallások között, vagy valláson belül. Oka lehet doktrinális elköteleződés, vagy egy adott doktrínán belüli szemléletváltás. De mégis mi a vallás? Magánügy, vagy közérdek? Spirituális élmény, vagy politikai eszköz? Antropológiai tény, vagy helyi jellegzetesség? A továbbiakban a fenti kérdések segítségével a terjedelmes kötet ókori témájú előadásait emelem ki.

A *conversio* alanya

Előfordul, hogy csak egyetlen személy konverzál, és a *conversio* ennek ellenére nagy hatást gyakorol az adott vallásra. Ez a helyzet akkor, mikor a *conversio*ról szent szövegek számolnak be, narratív eszközként alkalmazva azt, és így állítva követendő példát az utókor elé. Egy ilyen esetet elemez Heidl György „Mária Magdolna megfordulása” című írásában (91–99. o.). Kiindulópontja az a probléma, hogy a feltámadt Krisztus első találkozását Mária Magdolnával János és Máté evangéliuma különböző, egymásnak részben ellentmondó módon beszéli el. A két narratíva eltérése leginkább Mária Magdolna viselkedésében érhető tetten, ami súlyos inkonzisztenciát mutat, amennyiben a hagyományos, János elbeszélését Máté folytatásaként értelmező hagyományt követjük. Az üdvtörténet

szempontjából központi problémával számos egyházatya foglalkozott. A szerző röviden bemutatja megoldási javaslataikat, majd ezekre alapozva vezet el saját értelmezését.

Különösen érdekes eset, mikor a *conversio* alanya a vallási képzetvilág egyik szereplője. Erre példa egyrészt Körtvélyesi Tibor „Mára megtérése” című tanulmánya (231–240. o.), másrészt Tatár György „Isten megtérése” című írása (575–582. o.). Körtvélyesi Tibor tanulmányának középpontjában a buddhizmus „kísértője”, a tiszta tudat ellenpólusa, Mára áll, akinek célja az, hogy akadályozza a gyakorlót a megvilágosodás felé vezető ösvényen. Fontosságát jelzi, hogy a páli kánon szerint, közvetlenül annak megvilágosodása előtt Buddhának is megjelent, hogy még egyszer, utoljára kísértésnek tegye ki. A szerző Mára alakját a feltehetőleg II. századi keletkezésű buddhista legendák egy híres szereplője, a szerzetes Upagupta felől közelíti meg, aki az elbeszélések szerint megtérítette a nagy Márát. A szerző a legenda szövegének a Mára megtérését leíró részét elemzi, majd szóbeli elemeit korabeli megtérés-formulákkal, rituális elemeit pedig korabeli megtérés-rituálékkal hasonlítja össze. A kettő közötti eltérésekre alapozva végül amellet érvel, hogy Mára megtérése szimbolikus, és voltaképpen nem is lehetne más, hiszen Mára szimbolikus alakja maga a buddhista tanítás legfőbb ellenpontja.

Tatár György a kötet egyetlen filozófiai írásában a tőle megszokott módon, széles látókörrrel és rendkívüli problémáérzékenységgel vezet bennünket végig fogalmi színdarabján, amelyben az Exodust járja körül. Az egyiptomi istenek, az állam és a társadalom egy „réstelen”, totális rendszer tökéletesen illeszkedő részeként jelennek meg, amelyek a kultuszon keresztül napról napra, jelen időben működnek együtt, és ezáltal működtetik a világot, az égitestek mozgásától az aratásig. Ezzel áll szemben a görög istenvilág „színpompás életöröme”, amely viszont kizárólag „az elbeszélő múltat határoló (...) roppant falon” túl létezik, a történettudomány idejében élő embertől örökké (és mindig is már) elhatároltan. Tatár az egyiptomi állam totalitását a hegeli rendszerrel állítja párhuzamba, majd ezekkel – Franz Rosenzweigot idézve – az elkülönült, homogén egységet állítja szembe. Hegel esetében ez az individuum, míg

Egyiptom számára Izrael népe és annak szabad, saját korlátlanágát a nép kedvéért önszántából korlátozó Istene: ahogy Hegel számára tökéletesen rendszeridegen az egyszeri, ezáltal fogalmilag megragadhatatlan egyén, úgy a szabadító Isten sem megjeleníthető a „kultikus szerep kétdimenziós falfestményein.”

Pecsuk Ottó „A damaszkuszi út: megtérés vagy elhívás” című tanulmánya (69–76. o.) a kötet egyik legérdekesebb írása. A szerző arra keresi a választ, melyik fogalmunk lenne a legalkalmasabb a *conversio* talán leginkább közismert példájának a jelölésére, amely a majdani Pál apostollal történt a damaszkuszi úton. Történeti áttekintésében mutatja be, hogyan vezetett a 20. század közepének a korai kereszténységgel kapcsolatos szemléletváltása ahhoz, hogy homlokegyenest máshogy olvassuk ma ezt a helyet, mint akár csak száz éve. A hagyományos értelmezéssel szemben, mely szerint „pálfordulás”, megtérés történt a keresztény hitre, túlsúlyba került az a nézet, miszerint a damaszkuszi úton Pál elhivatott, hogy a pogányok apostola legyen. Ezt követően a szerző bemutatja, milyen pszichológiai, történettudományi, szociológiai és politikai koncepciók húzódnak a tradicionális értelmezés mögött, amely a megtérés egyéni jellegét hangsúlyozza, és mint elégedetlenségből fakadó belső vívódásra következő beérkezést, megnyugvást értelmezi. Példákkal szemlélteti, hogyan vezetett ezeknek a nézeteknek a revíziója az új, a megtérés közösségi jellegét kiemelő értelmezés megjelenéséhez és fokozatos megszilárdulásához. Az írás a *conversio* szempontjából azért különösen érdekes, mert, a lehetséges válaszokat körüljárva tulajdonképpen a fogalommal kapcsolatos nehézségeket mutatja be a korai kereszténység kontextusában.

A *conversio* okai

A *conversio* történhet külső befolyás, esetleg kényszer hatására, vagy lehet belső indítatású. A kötet számos írása foglalkozik a térítés problémájával. Kósa Gábor „A kaméleon-misszió. A manicheus térítés technikái” című tanulmányában (303–338. o.) a fennmaradt forrásokból vett idézetek segítségével mutatja be az időszámításunk kezdőpontja utáni harmadik évszázadban élt vallásalapító, Mānī és tanítványai aktív és kiterjedt térítési misz-

zióinak jellemzőit. A tanulmány elején a szerző felvázolja, hogyan sikerült Maninak és követőinek megtéríteniük elsőszámú célpontjaikat, a térség uralkodóit, köztük Bögü ujgur kagánt, Wu Zetian kínai császárnőt, a szászánida I. Šābuhr és Turan buddhista királyát, Tūrān šāh-ot. Mānī tudatosan szervezett térítő misszióinak kezdettől fogva fontos része volt nem csak a szent szövegek fordítása, hanem a helyi hitvilág nyelvezetére való átültetésük is. Kósa megvilágítja a módszer doktrinális hátterét: Mānī saját vallását egyetemes érvényűnek tekintette, míg a többi vallásról (elsősorban a kereszténységgel, a buddhizmussal és a zoroasztrianizmussal került kapcsolatba) azt gondolta, azok eredetileg, a vallásalapító életében még ugyanazt tanították, mint ő. A probléma Mānī szerint abból származott, hogy a vallásalapítók halála után tanításaik eltörték, és így egymástól és Mānī tanításaitól egyaránt eltávolodtak. A tanulmány utolsó részében működés közben látjuk *kaméleon-missziót*: a szerző idézetek segítségével mutatja meg, hogyan bújik a manicheizmus más vallások bőrébe, és így hogyan válik az evangéliumok két fája a manicheus ontológiai dualizmus példájává, hogyan olvadnak össze a zoroasztrianus mitológiai alakok a manicheus hitvilág szereplőivel, és hogyan állhat elő a helyzet, amelyben „Isten fia, Jézus belépett a parinirvānába”.

Ruzsa Ferenc „Miért nem léphet be a sűdra a szentélybe?” című írásában (283–288. o.) a *conversio* európai fogalmát a más vallásokkal szemben híresen toleráns indiai vallások közegeiben értelmezi. Fő kérdése az, vajon minek köszönhető a hinduizmusnak az, a – külső szemlélő számára elsőre meghökkenítő – jellemzője, hogy, míg kifelé toleráns, a valláshoz tartozók széles tömegeivel, a sűdrákkal szemben elutasító, lenéző és kirekesztő. A jelenség értelmezéséhez a kasztrendszert hívja segítségül, melynek elkülönítő elve – felfogása szerint – sem nem etnikai, sem nem foglalkozás-, vagy rangbéli, hanem egyedül vallási, a kasztok közötti valódi különbséget pedig a felső három rend, az árja rendek és a sűdrák között húzódó vonal jelenti. A sűdrák nem rendelkeznek az árja kasztok veleszületett rituális tisztaságával, tehát a vallás belső magjával nem érintkezhetnek, így például nem olvashatják és nem is hallhatják a Védák szövegeit. Ennek gyökerei a vallás társadalomtörténetében keresendők: a

hinduizmus öse, a bráhmanizmus az árja hódítók vallása volt, amelyet a hódítók nem kényszerítettek rá a meghódítottakra. A helyiek azáltal váltak az árja vallás kirekesztettjeivé, hogy olyan mértékben integrálódtak az árja civilizációba, hogy fokozatosan teljesen eltávolodtak saját hagyományuktól, és ezzel párhuzamosan tolerált *másokból* megtúrt, de be nem fogadott hindukká váltak. Később ezt a fogalmat terjesztették ki a többi, hasonló helyzetű népcsoportra. A szerző konklúziója szerint a tolerancia és a kirekesztés, amelyek a külső szemlélő számára ellentétesnek tűnnek, valójában ugyanannak a jelenségnek két aspektusát jelentik: az árja vallás csakis az árjáké. Ebből következik, hogy követői nem kényszerítik rá idegenekre, azok viszont, épp ezért, ha akarnak, sem válhatnak teljes jogú részeivé.

A conversio módjai és szabályai

Hidas Gergely „Buddhista megtérés-történetek” című tanulmányában (221–229. o.) arra keresi a választ, hogyan működhetett a térítés és a megtérés a vallás megjelenését követő, korai időszakban, mikor a buddhizmus a hagyományos dél-ázsiai vallásokkal szembeni reformmozgalmak egyikéként lépett fel. A szerző nagy lépésekben végigvezeti az olvasót a korai buddhizmus térítéstörténeteinek: elsőként Brahmával találkozunk, aki közvetlenül annak megvilágosodását követően jelent meg Buddhának, és megkérte arra, hogy változtassa meg elhatározását: ne lépjen ki a világból, hanem maradjon és segítsen a többi embernek, hogy elérhessenek az ő felismeréséhez. A korai, sikertelen térítési kísérletektől a Tan Kerekének megforgatásán keresztül Buddha egyre sikeresebb térítéseiig jutunk, amelyek során először kisebb csoportokat, majd más tanítókat és követőiket, végül exponenciálisan növekvő számú – a legendák szerint bizonyos esetekben többszázézes – csoportokat térített meg egyfelől a Tan bemutatásával, másfelől olyan csodatételekkel, mint a levitáció, a repülés és a démonűzés. A megtérők között találkozunk Buddha családjával és népével, kegyetlen bűnözőkkel és a dél-ázsiai mítoszok gyakori szereplőivel, a nágákkal. Abból, hogy a bizonyos földrajzi területekhez kötődő történetek az ottani térítést hogyan írják le, a szerző azt a következ-

tést vonja le, hogy bizonyos területeken könnyebb, míg más területeken nehezebb volt a térítők munkája.

Dejcsics Konrád „A megtérés narratívái IV–V. századi szerzetes-elbeszélésekben” című tanulmányában (109–116. o.) az egyiptomi szerzetesek negyedik század végén, görög nyelven rögzített történeteit vizsgálja narratológiai szempontból. Az útibeszámoló formájú elbeszélések térszerkezete szorosan összefonódik az eseményszerkezettel: a történetek szerzője különböző irodalmi technikák alkalmazásával két, önmagában egységes szemantikai teret hoz létre. A „szentség terével”, melynek helyszíne a sivatag, lakói pedig szentéletű szerzetesek, a „gonosz tere” áll szemben, amely fizikailag és értekeiben is elkülönül tőle: a sivatagon kívül, a városban helyezkedik el, lakói pedig pogányok, bűnözők és világi keresztények, „akik mind szemben állnak a szent tér és lakói képviselte értékekkel” (112. o.). A két tér közötti határ éles, de nem áthághatatlan: a szerző a tanulmány második felében éppen a határátlépések egy különleges formáját, a megtérést vizsgálja. A szerző a megtérés-elbeszéléseket három típusba sorolja: az első, legnagyobb csoportban az alany pogány, akit párbeszéd során vagy csoda bemutatásával egy szerzetes bír rá a megtérésre. A második csoportban a főszereplők keresztények, akik egy szerzetessel találkoznak maguk is szerzetesek lesznek. Ezekből a történetekből azt is megtudjuk, hogy a világi keresztények élete is tiszteletre méltó, ám az ideális állapothoz a legközelebb az jut, aki kivonul a világból, a *vita angelicát* választja, és szerzetes lesz. A történetek harmadik, legkisebb csoportjába azok a történetek tartoznak, amelyekben a megtérők a „gonosz teréből” átmenet nélkül lépnek át a „szentség terébe”, és pogányból szerzetessé válnak. A szerző részletesebben ismerteti egyet ezek közül: a rabló Mutios egy Istennek szentelt szűz házába próbál betörni, ám a betörés meghiúsul, a betörő álomba esik, és álmában látomás formájában betör a szent tér. A látomás hatására a rabló megkeresztelkedik, tanulmányozni kezdi a Szentírást és hosszú ideig vezekel. A megtérés az elbeszélések egyikében sem intellektuális élmény, vagy belső, folyamatszerű lélektani esemény, hanem isteni erő-megnyilvánulás, amelyet többnyire szerzetesek közvetítenek.

Hanula Gergely „A katekumenek keresztelési előkészülete Jeruzsálemi Cirillnél” című írásában (101–107. o.) három szakaszra osztja az Egyházba való bebocsáttatás folyamatát: ezek a katekézis ideje, a keresztségre való felkészülés ideje és végül az újonnan megkeresztelték számára a misztériumok megértésének ideje. Az első két szakaszt a keresztségre való feliratkozás, a másodikat és a harmadikat maga a keresztség választja el egymástól. Jeruzsálemi Cirill vizsgált tanításai a keresztségre való felkészülés idejére esnek. Vázukat a hitvallás kifejtése adja, célja azonban nem az abban található információ átadása, hanem egyfajta látásmód közvetítése: hogy a keresztségre készülő a keresztséget annak teljes jelentőségében felfogja és átélje. A tanulmánynak a *conversio* témájának szempontjából legérdekesebb eleme az, hogy a tárgyalt homíliáknak egyértelmű céljuk, hogy elősegítsék a megtérést, tehát – a szerző értelmezése szerint – Cirillnek egyáltalán nem volt ellenére az, hogy a keresztségre való felkészítés időszaka egyben a megtérés időszaka legyen: a fő az volt, hogy a megtérés a keresztség előtt megtörténjen.

A kötet elején a szerkesztők jelzik, hogy azt többek között tankönyvnek szánták. Közérthető nyelvezetük és témáik sokszínűsége miatt a tanulmányok tematikus és bevezető egyetemi kurzusok számára egyaránt hasznosak lehetnek. Az oktató célja lehet az, hogy a kurzus során minél alaposabban körüljárja a *conversio* jelenségét: ebben az esetben akár a kötet teljes anyagát is feldolgozhatják. Amennyiben a cél az, hogy a hallgatók a valással mint elméleti problémával, nehezen behatárolható fenoménnel ismerkedjenek, a fentiekhez hasonló módon, téma szerint is válogathatnak a szövegek között, és gondolatébresztőként, vitaindítóként használhatják őket.

Herner Máté

Jegyzetek

- 1 A kötet minden szövege elérhető az interneten, az ELTE BTK Vallástudományi Központ honlapján is: <http://vallastudomany.elte.hu/node/55/>.
- 2 A továbbiakban a *conversio*t nem fordítom, hanem műszóként használom, hogy megőrizsem eredeti, a magyar megfelelőik mindegyikénél tágabb jelentéstartamát.